

УДК 323.17

Бірюкова О.О.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ФЕНОМЕН КОСОВСЬКОГО КОНФЛІКТУ: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

У статті подано ретроспективний огляд еволюції та ескалації міжетнічного протистояння в Косові. Проаналізовано основні конфліктогенні чинники, що спричинили розв'язання Косовської війни. Розглянуто постконфліктну стадію сербсько-албанських взаємовідносин й відзначено збереження напруги та відсутність згоди з ключових позицій розвитку Косова.

Ключові слова: Косово, сербсько-албанський конфлікт, проект „Велика Албанія”, албанський сепаратизм.

Бірюкова Е.А.

ФЕНОМЕН КОСОВСКОГО КОНФЛИКТА: ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ АНАЛИЗА

В статье дается ретроспективный обзор эволюции и эскалации межэтнического противостояния в Косово. Проанализированы основные конфликтогенные факторы, которые повлекли разрешение Косовской войны. Рассмотрена постконфликтная стадия сербско-албанских взаимоотношений и отмечено сохранение напряжения и отсутствие согласия по ключевым позициям развития Косова.

Ключевые слова: Косово, сербско-албанский конфликт, проект „Великая Албания”, албанский сепаратизм.

Biryukova E.A.

THE PHENOMENON OF KOSOVO'S CONFLICT: ETHNOPOLITICAL ASPECT OF ANALYSIS

The retrospective review of evolution and escalation of interethnic confrontation in Kosovo is given in the article. Basic factors of conflict that entailed the decision of Kosovo's war are analyzed. The postconflict's stage of the Serbian-Albanian mutual relations is considered and the maintenance of tension and absence of consent are marked on key positions of development of Kosovo.

Key words: Kosovo, Serbian-Albanian conflict, project „Large Albania”, Albanian separatism.

У сучасному глобальному світі все виразніше виявляється тенденція фрагментації, що супроводжується розширенням географії зон конфліктів на національному ґрунті, що не залежить від ступеня соціально-економічного та політичного розвитку країни. Розвинуті країни Заходу стикаються з тими ж проблемами етнічного ренесансу (Англія в Північній Ірландії, Франції на Корсиці, Іспанії – у Каталонії, Канаді – у Квебеці), як і країни, що розвиваються. Після розпаду Радянського Союзу Росія має проблеми на Кавказі, Грузія – в Абхазії, Молдова – у Придністров'ї. В Україні досить хистким є мир у

Криму та на Закарпатті. Вибухонебезпечним лишається трикутник національних взаємовідносин Вірменія – Азербайджан – Нагірний Карабах. Зростання конфліктних точок спостерігається на Близькому Сході (Ірак, Палестина, райони проживання курдів в Туреччині). Незалежні балканські країни, що утворилися на території колишньої Югославії також є зоною підвищеної міжнаціональної конфронтації.

Балканський півострів (за висловом У. Черчилля) є м'якою підочеревиною Європи і вже близько двохсот років – вогнищем великих європейських криз. Етнічна карта Балкан вирізняється надзвичайною строкатістю, на відміну від інших регіонів Європи (за винятком Кавказу). Завдяки географічному розта-

шуванню, кліматичним умовам і природним ресурсам цей регіон віддавна був привабливим для масових міграцій різнорідних етнічних груп, розквіту та конфронтації релігій. Тут постійно відбувалося зіткнення православ'я, католицизму та ісламу, що нерідко виливалося в гострі етнорелігійні конфлікти. І наразі серби представляють на Балканах Православну Росію, постійно демонструючи їхню культурно-духовну спорідненість, македонці – переважно Православну Сербію і Болгарію, словенці і хорвати – католицьку Середню Європу (Німеччину, Австрію, Угорщину тощо), мусульманські албанці і боснійці – залишки Османської імперії (Туреччину) і навіть ісламський світ у цілому.

Початок ХХ ст. на Балканах ознаменувався розгортанням двох балканських війн, що стали прелюдією до Першої світової війни, а його кінець – відзначився найсильнішими збройними етнополітичними конфліктами в Боснії і Герцеговині та Косово, які плавно перейшли у ХХІ ст. Крім того, слід погодитися з думкою, що в ХХ ст. в цьому регіоні відбулося могутнє зіткнення породжених західною цивілізацією політичних ідеологій – комунізму, фашизму і націоналізму, що ще більш підсилило його конфліктний потенціал [1, с.124]. Начасі продовжується процес фрагментації Балкан, свідченням якого є виникнення незалежної держави Косово (повна назва краю Косова і Метохії – Космет), розташованої у південно-західній частині Сербії, що межує на Півдні з Македонією, Заході – Албанією і Чорногорією. Події останніх років, що відбуваються на території Косово (у т.ч. проголошення в односторонньому порядку незалежності) свідчать про те, що косовський конфлікт ще далекий від остаточного вирішення, як і перспективи миру і стабільності в Балканському регіоні.

Метою статті є визначення сутності косовського конфлікту, основних конфліктогенних чинників, логіки поведінки його основних гравців і постконфліктної етнополітичної ситуації в Косово. Це вимагає розгляду таких питань: чому Сербія надала переваги воєнним методам вирішення етнічного конфлікту? Чому у внутрішньодержавний конфлікт втрутилися зовнішні гравці й наскільки тривалим є *status quo* Косово?

У сучасній науковій і публіцистичній літературі зустрічаються діаметрально протилежні точки зору щодо косовського конфлікту. Спроби його інтерпретації знайшли відображення у колективній роботі російських дослідників „Косово: міжнародні аспекти кризи” та окремих працях О.Гуськової,

П.Іскандерова, П. Кенделя, С.Романенка та ін. У полі зору науковців – еволюція, розвиток конфлікту на території колишньої Югославії та результати військового втручання США і західноєвропейських держав у вирішення міжнаціональних протиріч на Балканах. Останнім часом з'явився інтерес до даної тематики серед українських дослідників. Наприклад, у монографії О. Маначинського [2], що присвячена перебігу подій в Косові, викладено бачення війни в Косові та дається негативна оцінка втручання НАТО в сербсько-албанський конфлікт.

Відправним пунктом змін географічної композиції і політичної конфігурації регіону послужив розпад багатонаціональної „титовської” Югославії, що був зумовлений, серед іншого, відсутністю авторитетного лідера рівня Тито, який зміг би продовжити його курс. Аналізуючи балканську ситуацію на поч. 90-х рр. слід відзначити: а) зростання самостійності країн регіону супроводжувалось їхнім одночасним „сповзанням” у гостру економічну і політичну кризу, і як наслідок – посилення нестабільності, конфліктності; б) суверенізація республік проходила в умовах наростаючої дискримінації і порушень прав національних меншин, що призвело до загострення міжетнічних суперечностей, ескалації конфліктів на міжнаціональному ґрунті. Косовський конфлікт – приклад одного з найскладніших національно-територіальних конфліктів, які відбувались у др. пол. 1990-х рр. на території Балканського півострова. Важливими чинниками загострення сербсько-албанських протиріч можна назвати: 1) міжнаціональну політику Югославії, яку здійснював югославський лідер хорват Й.Броз Тито до 1981 р. Прагнучи зберегти баланс національного представництва, щоб не допустити „сербської гегемонії”, Тито ставив на керівні посади хорватів і словенців [3, с. 86-87]; 2) конституційні реформи (1963 і 1974 рр.) в Югославії. Уперше територія Косово була виділена в автономну область у складі Сербії ще у 1945 р. на першому засіданні Скупщини, де була проголошена ФНРЮ. Поворотним моментом, що відобразилося на етнополітичних відносинах сербів і албанців, стало прийняття Конституції 1974 р., яка надала краям, що входили до складу Сербії, фактичний статус республік за винятком права на відокремлення. Косово як автономний соціалістичний край отримало власну конституцію, законодавство, найвищі органи влади, а також своїх представників у всіх основних союзних органах, що

надалі стало однією з основних причин сербсько-албанської конфронтації.

Історія ескалації косовського конфлікту.

Внутрішньополітична криза, яка в кінці 1980-х рр. серед інших балканських країн охопила і Сербію, призвела до сплеску націоналізму як серед сербської еліти, так і албанського населення Косово. Вимоги щодо надання Косову статусу повноправної республіки в рамках Югославії були висунуті ще у 1981 р. під час масових студентських акцій протесту, які були придушені федеральними військами. Сербсько-албанське протистояння вийшло на новий рівень, що виявлялося в дискримінації місцевими органами влади сербського населення, радикалізації албанського національного руху, зростанні антиалбанських настроїв серед сербів. В опублікованому в 1986 р. першому маніфесті сербської інтелігенції містився заклик до „деалбанізації” Косова [4]. Ситуація в Косово почала набувати вибухонебезпечного характеру. У прагненні запобігти наданню Косову статусу республіки та зменшити політичну активність албанців, сербське керівництво на чолі з С. Мілошевичем стало на шлях значного обмеження автономії Косова і Метохії, а також Воєводіни. Так, згідно з поправками до Конституції Соціалістичної Республіки Сербії від 28 березня 1988 р., автономні краї були позбавлені права вето при внесенні змін до республіканської Конституції, а також частини законодавчих, виконавчих і судових повноважень.

Новим етапом загострення сербсько-албанських взаємовідносин стало проведення у Сербії референдуму та прийняття нової редакції Конституції СРЮ (від 28 вересня 1990 р.), яка фактично ліквідувала автономний статус Воєводина, Косова і Метохії, що стало спусковим кречком, який запустив маховик т.зв. Косовської війни (1998-1999 рр.). Відповідно до конституційних розпоряджень відновлювалося верховенство республіканських законів над краєвими на всій території республіки. Автономний край Воєводина і автономна область Косово і Метохія втратили право приймати конституцію краю, мати власний Конституційний суд, Верховний суд і інші державні атрибути та повинні були існувати як форма культурно-територіальної автономії [5]. У Косово відбулися радикальні зміни (розпуск парламенту, припинення віщання теле- і радіостанцій албанською мовою, а подекуди звільнення албанців з державних структур тощо), що призвели до масових акцій протесту, зіткнень на

етнічному ґрунті. Така „дискримінація” косовського населення пояснювалася сербським керівництвом як прагнення зберегти територіальну цілісність країни та припинення сепаратистських настроїв в Косово. Зі свого боку, відповіддю на кроки сербського керівництва була негативна реакція націоналістично налаштованих косовських албанців: невизнання чинності Конституції 1990 р.; створення „паралельного албанського уряду”; проведення в 1991 р. у Косові референдуму, прийняття власної конституції та проголошення (невизнаної на той час) „Республіки Косово”, яку очолив лідер „Демократичної ліги” І. Ругова. У краю в 1996 р. була створена „Визвольна армія Косово”, що розвернула партизансько-терористичну війну, жертвами якої стали сотні мирних жителів, чиновників і військових Югославії [6].

У 1998 р. найбільш небезпечні етапи косовської кризи (лютий - березень і жовтень) завершувалися виробленням компромісних формальних і неформальних угод, що лише тимчасово приглушало гостроту суперечностей. Так, у 1998 р. экс-президенти Росії і США Б.Єльцин і Б.Клінтон виступили зі спільною „Заявою щодо ситуації в Косово”, де наголошувалося, що Сербія зобов’язана покласти край репресіям, спрямованим проти мирного населення Косова, а албанські озброєні угруповання негайно припинити свої акції. Однак 19 березня 1999 р. на переговорах в Рамбуйе (Франція) серби відмовилися підписати мирну угоду з албанцями. Тобто Белград проігнорував ультиматум ключових західних держав. Після цього війна стала практично неминучою.

Військова інтервенція НАТО проти Югославії у 1999 р. перетворила косовський конфлікт на міжнародний. В ході операції „Союзна сила” масованим бомбардуванням були піддані югославські міста і військові об’єкти [7]. У результаті чого сербський уряд був вимушений погодитися на введення в Косово військового контингенту НАТО KFOR і перехід краю під управління ООН, що і було здійснено на підставі резолюції СБ ООН № 1244 від 10 червня 1999 р. [8]. Таким чином, Косовська війна, що пройшла дві фази: 1) конфлікт між албанськими сепаратистами і югославськими силами безпеки (28 лютого 1998 – 24 березня 1999); 2) війна НАТО проти Югославії (24 березня - 10 червня 1999 р.) й супроводжувалася масовими репресіями, вбивствами мирних жителів і етнічними чистками з обох боків конфлікту, завершилася програшем для обох сторін: Сербія зазнала втрат у вигляді людського

капіталу та частини своєї одвічної території, а Косово підпало під протекторат альянсу іноземних країн, так і не здобувши омріяну незалежність. Начасі ситуацію в краю формально контролюють: Місія ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово (МООНК) і Місія Євросоюзу. Перша передала другій частину своїх функцій (за згодою влади Сербії і відповідної санкції СБ ООН від 27 листопада 2008 р. та розпочала роботу у сфері законності, правопорядку і дотримання прав людини в албанських районах Косово. В той же час в сербських анклавах верховенство залишиться за МООНК.

Виникнення і розвиток конфлікту у Косові були спричинені нашаруванням історико-культурних, етнорелігійних, політичних, економічних факторів. Будь-яка молода незалежна держава спрямовує свої ідеологічні ресурси на зміцнення державного суверенітету і тому є активним модератором історично і етнокультурно обґрунтованих інтерпретацій свого розвитку, що впливають на формування національної самосвідомості громадян. Обидві сторони конфлікту продовжують активно використовувати власну національну історію як ідеологічний інструмент для виправдання своїх сьгоднішніх позицій. Домагання сербів на край Косово і Метохію ґрунтуються на принципах історичного права, албанці ж, у свою чергу, наполягають на переважанні етнічного права.

У період Середньовіччя на території Космету склалося ядро сербської держави. Назва Косово в історичних джерелах вперше згадується в XII ст. як регіон, заселений слов'янами-сербами. Як відзначав експрадник Посольства Сербії та Чорногорії в Україні М. Лончаревич, ці землі були під владою Візантії аж до включення в к. XII – поч. XIII ст. у рамки сербської держави династії Неманічей. Згідно з автентичними історичними документами, міжнародними конвенціями і правовими нормами, Космет завжди був культурно-духовним центром Сербії: у XIV ст. на цій території знаходився центр середньовічної сербської держави, а з кінця XIII ст. і до 1767 р. – престол сербського патріарха. Це підтверджується, зокрема, в Хартії сербських власників на основі їхніх антропонімійських досліджень (аналіз особистих імен). Є безліч інших неспростовних фактів (археологічні знахідки, топоніми), що доводять наявність в Косметі сербської та засвідчують відсутність слідів албанської культур. Топонім „Косово” походить від сербського „кос”, що в означає „поле птаха кос”, а „Метохія” („метох”) - „церковний ма-

сток” [9]. На сьогодні в Косово збереглося близько 1300 пам'ятників сербської культури – православні церкви і монастирі, переважно з раннього середньовіччя, що є найвищою концентрацією культурно-історичних пам'ятників в Європі. До початку бойових дій на території краю налічувалося близько 1800 храмів і 200 монастирів [4].

Історично Косово відіграло велику роль у становленні сербської самосвідомості і національної єдності: битва на Косовому полі в 1389 р. стала символом сербського опору турецькому пануванню і боротьби за незалежність, а Печський патріархат у часи підвладності Османській імперії був головним центром сербської культури і національного руху – символом збереження православного сербського народу. Це знайшло свій відбиток в епосі, літературі, мистецтві і наразі займає особливе місце в сербській національній свідомості. Космет, як зазначає М.Лончаревич, протягом 13 століть був невід'ємною частиною Сербії, що ніколи не перебувала у складі іншої країни, якщо не рахувати два періоди окупації - турецької у XIV-XIX ст.¹ і фашистської під час Другої світової війни, коли нацисти Муссоліні приєднали Космет до Великої Албанії. А отже, Космет в етнічному відношенні – Стара Сербія – колыска сербської державності, духовного і культурного життя сербського народу. Вона була „центром сербської держави і для сербів має таке ж значення, як Ієрусалим для євреїв” [9].

Албанська сторона також відшукує різні аргументи історичних виправдань на право володіння цією землею, стверджуючи, що їхні предки з'явилися в Косово за тисячу років до приходу туди сербів. Приміром, аналітик М.Черета відзначає, що албанці – одвічне населення Балкан. Про них уперше згадує Геродот у своїх „Греко-персидських війнах” (455-452 рр. до н.е.) [11]. Російський історик А.Собченко також вважає, що історичні претензії косовських албанців на Косово можуть виявитися не менш обґрунтованими, ніж сербів. На його думку, південні слов'яни, на відміну від західних і східних

¹ Майже п'ять століть Косово перебувало у складі Османської імперії (з 1459 р. країна була формально включена до її складу). Сербія отримала незалежність від Османської імперії в 1878 р. і значно пізніше у 1912 р. - контроль над Косово і Метохією. І „лише в 1918 р. Косово увійшло до складу Королівства сербів, хорватів і словенів, де було розділене між Вардарською, Зетською і Моравською бановинами” [10, с.250].

слов'ян, що заселяли або спорожнілі землі, або території з відповідно приблизним культурним розвитком місцевого населення, прийшли на балканські землі, де вже сторіччями існували міста, храми, бібліотеки, зведення законів, традиції державності. Отже, південні слов'яни, стверджує А.Собченко, створювали свою культуру і державність не на порожньому місці, а „підтягувалися” до рівня місцевого населення. До приходу слов'ян на території колишньої Югославії проживали романізовані іллірійці. Таким чином, на думку історика, якщо прийняти версію, що албанці (або принаймні геги – північна підгрупа албанського етносу) є нащадками іллірійців або ж їх нащадки фракійці-християни прийшли на ці землі в VII ст. з Північної Болгарії, рятуючись від тюркомовних булгар, то виходить, що нащадки сьгоднішніх албанців були близькими родичами іллірійців, а відтак доводиться їхнє історичне право на проживання на цій території [12]. Другий аргумент „історичного права” албанців на цю територію, що наводиться у дослідженнях, відноситься до практики національно-визвольної боротьби проти панування Османа. Хоча відносини між сербами і албанцями склалися драматично, на різних етапах історії виникали спроби їх багатобічної співпраці. Так, албанські загони були союзниками сербів у битві на Косовому полі. Не менш героїчно (чверть століття) албанці змагалися з турецькими завойовниками під керівництвом князя Скандербега (Георгія Кастріота) [13]. Уже після завоювання Османа більшість албанців прийняли іслам, що дало підставу ідентифікувати їх з турками.

На сьогодні теза албанської історіографії про те, що „сербі в Косово застали албанців”, ще не отримала серйозного наукового обґрунтування, а на різних етапах історичного розвитку заохочувалася геополітичними гравцями, що прагнули „поставити на коліна” південнослов'янський світ та зруйнувати культурно-духовний православний простір. Національну міфологію албанців у минулому столітті для розколу загальної південнослов'янської держави (пізніше Югославії) активно використовували, наприклад, Відень та Берлін. Наукові дослідження в області археології, етнології, лінгвістики тощо показують, що немає підстав, які підтверджують присутність албанського етносу на території автономного краю Косово до сербів. Слід погодитися, що історично албанська етногрупа, як і сербська, віддавна проживала в Косово, але албанці не склали істотної ча-

стини населення в етнічному сенсі аж до поч. XX ст. За свідченням найдавніших турецьких джерел – перепису (дефтеру) з XV ст. – завойовники Османа на території сучасного Космета застали переважно сербське населення, а значні поселення албанців на цих територіях зафіксовані набагато пізніше. Албанці в Старій Сербії жили окремо, а сучасний державний кордон на північному секторі в основному збігається з тодішньою етнічною межею між сербами і албанцями. Як відзначив М.Лончаревич, у середньовічний період це були кочові групи скотарів, переважно римсько-католицького віросповідання, що становили близько 2% від загального населення західної частини області [9].

Після поразки на Косовому полі південні сербські землі, включаючи Косово і Метохію, що опинилися під турецько-ісламською владою, були швидко спустошені. З цього часу на території спостерігалася від'ємне міграційне сальдо сербського населення, та протилежне – з боку албанців, які прийняли мусульманство і почали зводити нові культові споруди. Зменшення косовських сербів унаслідок кількох хвиль міграцій на північ від Дунаю (теперішня сербська область Воєводина) та масового т.зв. у сербській історії „Великого переселення” (близько 200 тис. сербів), що відбулося у 1690 р. під керівництвом патріарха Арсенія III надало демографічної ваги албанському населенню. Однак значною мірою етнічна структура краю почала змінюватися в часи Другої світової війни (у період італійської окупації албанські збройні формування розвернули боротьбу за вигнання сербів з території краю). Суттєвих змін у національному складі край зазнав і завдяки міжнародній політиці Б. Тито. Після війни Тито, сподіваючись на входження до складу Югославії Албанії, прийняв 400 тис. біженців з Албанії, і переселив з Космету в інші регіони Югославії 200 тис. сербів. Крім того, албанці, що у період Другої Світової війни опинилися на території Югославії отримали право залишитися в Косово, тоді як за законом сербам і чорногорцям заборонялося повернення в свої маєтки.

На сьогодні край населений переважно албанцями-мусульманами і лише кожен десятий житель є сербом, національний центр яких знаходиться в Косовській Митровиці. Через політичну і соціальну нестабільність останній перепис населення у Косово було проведено в 1981 р. владою колишньої Югославії. За оціночними даними ІНАПРО, загальна чисельність населення Косово на 2009 р. складала близько 2 млн. чол., серед якого

албанці становили (88%), серби (7%), інші національності (5%). Релігійний зріз косовського населення в основному збігається з національним складом: мусульмани (88%), православні (7%), католики (5%) [14].

На питання, чи була можливість у С.Мілошевича уникнути етнополітичного конфлікту в Косово на поч. 90-х рр., важко відповісти однозначно. Не можна відкидати версію, що „спрацювала” сербська великодержавницька ідея. А коли інструментом державної політики стає історична пам'ять, конфлікт стає неминучим. Як показує світовий історичний досвід і політична практика розвитку держав, спроби дати упереджений історичний коментар згубні як для суспільства, так і для самих „творців нової історії”. Так, виправдовуючи „справедливе” втручання НАТО, що „не мала мандата ООН² на здійснення військової операції” [16, с.84], у конфлікт на Балканах, держсекретар США М.Олбрайт пояснює захист прав албанців тим, що серби неправильно розуміють своє історичне призначення, а коріння конфлікту в Косово, якими супроводжувався розпад Югославії, „слід шукати в історії релігії на Балканах” [тамо ж, с.85]. Деякі політичні експерти також схильні вбачити у конфлікті між цими народами боротьбу між ісламом і християнством. Релігійний чинник на Балканах дійсно на основних етапах історичного розвитку виступав найважливішою рушійною силою етно- та геополітичних трансформацій півострова. Сербсько-албанське протистояння, з одного боку, в мініатюрі відбиває споконвічну боротьбу християнсько-православної та мусульмансько-ісламської цивілізацій. Албанці були головною зброєю Туреччини у справі придушення національних рухів християнських народів на Балканах, які боролися за відтворення своєї національної держави. Тому різнополюсність релігійних уподобань сербів та албанців стала ще однією ланкою у ланцюгу причинно-наслідкового зв'язку „косовської проблеми”. З другого боку, саме у косовському конфлік-

ті релігія відіграла значну, але не вирішальну роль. Нагадаємо, що у 1993-1995 рр. центр міжетнічного протистояння на території колишньої Югославії перемістився з Хорватії в Боснію, де вели між собою боротьбу (крім боснійських мусульман) розділені за конфесійним принципом слов'яни – серби і хорвати. Отже, протистояння між сербами та албанцями, що бере початок від 1990-х і до війни в Косові 1999 р. мало більш виражене етнічне та політичне забарвлення.

Незалежність Косово: право нації на самовизначення чи сепаратизм?

Події др. пол. XX – поч. XXI ст. у Балканському регіоні красномовно свідчать про те, що Вестфальська система вже не є ефективною для забезпечення суверенітету держав на своїй території. Услід за Європою увесь світ почав використовувати два взаємосуперечливі принципи: 1) національного самовизначення, згідно з яким кожна нація, що самовизначилася, має право на створення своєї суверенної держави; 2) територіальної цілісності та непорушності існуючих меж національних держав. І якщо у період „холодної війни” несумісність цих принципів відступила на задній план, то з розпадом комуністичних режимів в СФРЮ та СРСР, „конфлікт” цих двох принципів ліг в основу війн у колишніх югославських та радянських республіках. Ліквідація біполярних структур часів „холодної війни” супроводжувалася зростанням націоналістичних настроїв у керівних шарах її колишніх союзних республік, ескалацією міжетнічних і територіальних суперечностей і ослабленням взаємної довіри між новоутвореними державами. Як відзначила російська дослідниця А.Язькова, існуючі раніше суперечності між ними і все різноманіття їх політичних інтересів трансформувалися в етнополітичні конфлікти, а „національні інтереси” запанували над інтересами політичних груп і індивідуума [1]. У кожному випадку одна із сторін жадала змін державних меж з тим, аби зробити їх більш відповідними принципу національного самовизначення, тоді як інша – боролася за збереження існуючих. Визнаючи, що будь-який етнос має право на культурно-національне самовизначення, яке може бути обмежене загальними національними інтересами відповідної держави, ми переконані, що ніяке національне самовизначення не може переписувати такий загальний міжнародний інтерес, як безумовне збереження недоторканності та територіальної цілісності суверенної держави.

² За „Декларацією про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р.” кожна держава зобов'язана утримуватися від загрози силою або її застосування з метою порушення існуючих міжнародних меж іншої держави або як засіб вирішення міжнародних суперечок, зокрема територіальних суперечок, і питань, що стосуються державних кордонів [15].

Постюгославський період, що визначався роз'єднаністю держав, безсистемністю міжнародних взаємодій, головним проявом яких були короткочасні збройні конфлікти, свідчать про неспроможність Вестфальської системи врегулювати міжнародні відносини на території Балкан. На позиції конфліктуючих сторін у Косові впливали як реальні чинники, так і укорінені в свідомості покоління албанців і сербів міфологеми, що й наразі реанімуються їх радикальними політичними елітами. Ще напередодні розпаду СФРЮ сербські вчені висунули ідею „етнічно обґрунтованих меж”. Такі кроки можна охарактеризувати як відродження ідеї „Великої Сербії”, в рамках яких за участю президента Сербської академії наук А. Деспіча розроблялися проекти поділу Косова і виселення з краю сотень тисяч албанців. У квітні 1991 р. у підготованій „Декларації сербської національної єдності” на основі відкритого листа Конгресу сербської інтелігенції академіка було заявлено про „єдину державу для всіх сербів” [1].

Ідея реалізації права на самовизначення конструювалася і албанською стороною. Вперше вона була сформульована як вимога створення спеціального албанського вілайєта ще за часів Оттоманської імперії, після того, як у 1878 р. російські війська розгромили турецьку армію на Балканах, і, за попередньою домовленістю сторін, значні території Балканського півострова, у тому числі землі, заселені албанцями, мали бути передані Сербії, Чорногорії і щойно утвореній Болгарії. Щоб не допустити передачі цих земель слов'янським державам, султанський уряд створив з місцевих албанських князків т. зв. Прізренську лігу, що опротестувала входження албанських земель до слов'янських держав та з часом висунула план утворення „Великої Албанії”. Пізніше турки розігнали Прізренську лігу і придушили спровокований власноруч албанський рух.

Отримавши незалежність від Туреччини, Албанія у 1912 р., об'єднала *не всіх* албанців, що на різних етапах історичного розвитку спонукало її до перекроювання меж на Балканах. У 1992 р. з боку радикально налаштованих косовських албанців лунали гучні заяви про вирішення албанського питання за допомогою об'єднання всіх албанців (Албанія, Косово, Македонія, Чорногорія і Греція), яке б усунуло одну з найбільших несправедливостей в Європі.

Албанський сепаратизм має глибокі історичні коріння, а його сучасні розміри і фо-

рми – продукт численних локальних, регіональних і глобальних обставин. Насильницька албанізація Космета, на думку М. Лончаревича, є константою і матрицею великоалбанської політики. Албанський сепаратизм – це її політичний прояв, який змінюється залежно від історичних обставин і специфіки політичного моменту. У албанському сепаратистському русі у Косові в 1998 р., можна виокремити такі течії:

1. Націонал-демократична. Основна мета – отримання незалежності Косова ненасильницьким мирним шляхом, демократичними методами – була представлена Демократичною лігою Косово на чолі з І. Руговою.

2. Радикально-екстремістська, що ставила за мету отримання незалежності Косова та перетворення на моноетнічний склад населення; відокремлення від Сербії та об'єднання територій (Чорногорії, Македонії), що населені албанцями. Реалізувалася насильницькими, терористичними методами за допомогою Визвольної армії Косово (ВАК) на чолі з Х. Тачі (наразі - лідером Демократичної партії Косово).

Слід відзначити також діяльність „уряду в еміграції”, штаб-квартира якого знаходилася в м.Ульм (Німеччина). Основними завданнями „уряду Косова у вигнанні”, що координував Б. Букоши, серед іншого, було й фінансування збройних акцій ВАК. Можна погодитися з М.Лончаревичем, що у Косметі проявився крайній і агресивний албанський націоналізм, що супроводжувався демографічним вибухом і спробами тільки логікою великих чисел здійснити право на реалізацію сепаратистської мети, - виходу території Космета зі складу державної території Сербії [9].

У разі з прецедентом в Косово албанське національне самовизначення швидше можна трактувати не як право нації на самовизначення, адже, погоджуючись із колишнім прем'єром Косова В. Коштуніцею, косовські албанці мають власну національну державу – Албанію, а як сепаратизм. Згідно з нормами ООН, право на самовизначення мають народи, які не мають своєї державності. Таким чином, албанські косовари порушили „політичну легітимність”, за якою національна держава має право на існування лише тоді, коли кордони країни збігаються з її етнічними межами. Тобто за своєю політичною суттю „косовська проблема” – це сепаратизм албанських лідерів і політичних угруповань національної меншини, що повністю суперечить установленим міжнародним нормам. Не можна розцінювати сепара-

тизм як суспільно-політичне явище, що має суто негативні конотації, проте у випадку з ситуацією в Косові – етнічні чистки, порушення прав національних меншин, знищення мирного населення, що відмовлялося співпрацювати з армією повстанців тощо, його можна охарактеризувати антигуманним (щодо прав людини) і небезпечним (з точки зору національної безпеки). Не важко уявити, які були б кроки з боку держав, якби зараз про свою незалежність заявила Корсика у Франції, Республіка Крим в Україні, або Курдська Туреччина.

Виходячи з контексту подій, що відбулися по закінченню косовської війни, можна дійти висновку, що проголошення незалежності не є самоціллю косовських албанців. Уже у 2001 р. були здійснені диверсійно-терористичні атаки чергової Національно-визвольної армії, що перейшли у широкомасштабні військові дії. Слід нагадати, що саме албанська сторона бойкотувала референдум про незалежність, ухвалення нової Конституції і перепис населення у Македонії. Наразі влада Македонії не може функціонувати без їхньої участі: жоден важливий державний закон в Македонії не може бути прийнятий без схвалення албанських депутатів. За македонською Конституцією, право на особливі привілеї (вживання мови, представництво в державних органах) мають всі представники національних меншин, чисельність яких перевершує 22%. Такою меншиною в Македонії є лише албанці (згідно з останнім переписом населення в 2004 р. складають 25,2%), які мають набагато більше прав, порівняно з правами решти національних меншин. Після проголошення в односторонньому порядку в лютому 2008 р. незалежності Косова від Сербії, знову відзначилася активізація македонської ланки в ланцюзі албанського сепаратизму на Балканах. У квітні 2008 р. албанська меншина, підтримана ззовні, розгорнула відкриту боротьбу проти центрального уряду Македонії. Основні стратегічні завдання політичної боротьби албанців частково перекликалися з косовським сценарієм і здійснювалися за допомогою висунення ультимативних умов, умисного загострення ситуації та провокацій. На думку М. Лончаревича одна з найважливіших характеристик албанського сепаратизму – постійне бажання отримувати користь з міжнародних криз, прагнути до дестабілізації в регіоні – зберігається і зараз [9]. Завдяки спільним зусиллям міжнародних організацій ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ албано-македонський конфлікт удалося вгамувати,

але крапку ставити ще зарано. Це лише сходінка до реалізації грандіозного проекту створення нової етнічної держави – „Великої Албанії” та подальшого переділу кордонів на Балканах. Албанський сепаратизм – гніт під балканською пороховою діжкою.

Для реалізації експансіоністських прагнень албанців відкрито широке поле діяльності: національні громади албанців розділені наразі кордонами різних держав: це власне Албанія та Косово, вищезначена Македонія, південні сербські території Медведжа і Прешевська Долина (60 тис.), населені албанцями регіон в Чорногорії (45 тис. чол., що складає приблизно 7-8% від загальної кількості населення), грецька Чамерія (область Епір - майже 500 тис. - 5%). У даний час, на думку експертів, у створенні Великої Албанії, що включає всі землі, населені албанцями, максимально зацікавлена одна з найбільших країн НАТО – Туреччина. Можливо, що такий розвиток подій влаштував би і Німеччину, яка активно підтримувала албанську сторону в косовському конфлікті.

Якщо у 2008 р. влада „незалежного” Косова категорично заперечувала, що в їхні плани входить об'єднання з Албанією, то заяви, що лунали на передвиборчій кампанії у 2011 р. з боку лідера косовського руху „Самовизначення” А. Курті (наразі третьої партії за місцями у парламенті) фактично свідчать про відновлення ідеологеми „Великої Албанії”. На його думку, настав час для реалізації платформи Прізренської ліги, першим кроком в цьому напрямі повинно стати отримання Косовим „повної незалежності”, а саме – вивід з його території міжнародних миротворців і анулювання т. зв. „пакету Ахтісаарі” – плану колишнього спецпредставника генсека ООН, що наділяв Косово статусом „піднаглядної незалежності”, і що зараз фактично реалізується краєвою місією Євросоюзу та контингентами НАТО. Другим пунктом є об'єднання з Албанією, після чого настане черга для вирішення загальноалбанських питань на вищезначених територіях, де проживають албанські меншини. Враховуючи важку соціально-економічну ситуацію в Косові і загострення політичної боротьби, погодимося з російським вченим П.Іскандеровим, що слова лідера руху „Самовизначення” у жодному випадку не слід списувати на передвиборчу риторику. Харизматичний молодіжний лідер А. Курті на сьогоднішній день – ледве чи не єдиний косовський політик, чії ідеї набувають широкої популярності серед населення. Нагадаю, що історія знає чимало таких прикладів „ха-

ризматичного лідерства”. Показовими є дані соціологічних опитувань, проведених агентством Gallup Balkan Monitor у 2010 р. За результатами дослідження, переважна більшість громадян Албанії і частково невизнаної (на даний час визнали 75 з 192 країн-членів ООН) Республіки Косово, виступають за створення „Великої Албанії”. На питання про підтримку цієї ідеї ствердно відповіли 74,2% респондентів в Косові 70,5% – в Албанії. Крім того, 47,3% респондентів у Косові і 39,5% в Албанії вважають, що поява великоалбанської держави в її найширших етнічних межах можлива вже в найближчому майбутньому [17].

На наш погляд, косовська „незалежність” – це волаючий приклад повзучої інтервенції, можливості невідконтрольної безкарної албанської експансії, грубого порушення міжнародних норм у сфері прав людини та показник слабкості світового співтовариства. Як відзначив депутат Європарламенту П.Арлакі (Італія), втручання у косовський конфлікт (1998-1999 рр.) стало найбільшою помилкою за останні дванадцять років з боку міжнародного співтовариства і тому, європейські країни мають припинити формувати „хибну картину” стабільності Косова, адже „політична ситуація, а також зростання організованої злочинності в Косові, є серйозною загрозою для безпеки не тільки європейських країн, але й країн регіону...” [18]. Втручання у сербсько-албанський конфлікт військ НАТО і дії ВАК, як кваліфікує їх учасники косовських подій співробітник місії ООН І.Генрі, рівноцінно геноциду. На її думку, те, що все відбувалося у Косові була систематична, організована, продумана і забезпечена в матеріально-технічному відношенні кампанія, спрямована на всі етнічні групи, включаючи албанців, що не схвалювали нової реальності [19]. Як відзначено у звіті по Косову 2009 р., фактично на очах НАТО серби стали об’єктом програми з цілеспрямованих етнічних чисток (з 1999 по 2004 рр.), що зафіксовано ОБСЄ. Спостерігачі визнають, що як наслідок, серби сьогодні вимушені жити в гетто і знаходяться під охороною військових, а зафіксоване зменшення рівня злочинності на етнічному ґрунті пояснювалося не поліпшенням міжетнічних відносин, а повною сегрегацією суспільства (тоді як в 1999 р. війна велася за затвердження мультиетнізму і дотримання прав людини). Це явно суперечило тій меті, яку ставило міжнародне співтовариство у 1999р. План Ахтісаарі закріпив цю сегрегацію на адміністративному рівні, створивши етнічні кантони з широкою

автономією. Проте більшість албанців вороже налаштована щодо децентралізації, оскільки це перешкоджає встановленню контролю з їхнього боку над сербськими анклавом, а також встановленню національного суверенітету [20]. Цікаво, що косовська влада вже вдруге офіційно звертається до Ради безпеки з проханням припинити роботу місії ООН, оскільки вважає, що вона виконала свій мандат з тимчасового управління у краї, а отже, керування має здійснюватися владою Косова на підставі „Конституції Республіки Косово”.

На сьогодні сербсько-албанське протистояння лишається невирішеним. Про це свідчить демонстрація протилежних підходів і оцінок як учасників конфлікту, так і зацікавлених сторін до врегулювання косовського питання, що не сприяє знаходженню обопільно прийнятних рішень. Обидві сторони відчують серйозну підтримку впливових зовнішньополітичних гравців (Сербія з боку Росії, Косово з боку США, ЄС, Албанії). Сербська сторона виступає за збереження Косова у складі Сербії, посилюючись на міжнародне право, що гарантує її суверенітет і територіальну цілісність та міжнародно визнані кордони. Високо оцінюючи інтерес албанського народу в Косові, сучасне сербське керівництво вважає вирішення питання статусу Косова через надання широкої адміністративної національно-територіальної автономії, що надавала б право самостійно вирішувати питання внутрішнього економічного, соціального та культурного розвитку краю, позаяк захист кордонів та міжнародних відносин належали б до компетенції влади Сербії. Щодо сербського питання Росія, виступає за необхідність зосередження зусиль на гарантіях прав сербів у Косові, захисті православних святинь та децентралізації влади краю. Албанська ж влада одностайно виступає проти втручання Сербії в справи Косово, спираючись при цьому насамперед на США, які визнають лише незалежне Косово. Однак уряд Косова не надто опікується проблемами свого населення, за що його не раз критикувала ОБСЄ, приміром, за відсутність підтримки процесу повернення біженців і тимчасово переміщених осіб, що серйозно ускладнює реінтеграцію населення, особливо в общинах, де албанці не складають більшості. ЄС „розуміючи”, що „незалежне” Косово буде тривалий час проблемою регіональної стабільності не лише для країн Південно-Східної Європи, а й для інших регіонів Європи, все більше схильється до компромісного рішення косовського питання, яке б

влаштовувало обидві сторони та відповідало принципам міжнародного права. І хоча представники міжнародного співтовариства заявляють, що незалежність Косова не передбачає переділу кордонів та його об'єднання з іншими державними утвореннями, в майбутньому такий варіант видається можливим.

Те, що „косовський прецедент” вже „працює”, свідчать наміри щодо перегляду кордонів у деяких країнах пострадянського простору, адже для цього можна віднайти як етнічне, так і історичне підґрунтя. У цьому контексті від позиції українського керівництва з питання визнання/невизнання Косова, багато в чому залежатиме реальність повторення аналогічної ситуації в Україні. Враховуючи наявність латентних і явних конфліктів між кримськими татарами і правоохоронними органами, а також приклад Косова, можна зазначити, що в Криму також існують ризики активізації сепаратистських рухів, що базуються перш за все на етнічних і історичних чинниках. Більш того, етнополітичні і історичні передумови повторення „косовського прецеденту” є і на Закарпатті.

На наш погляд, претензії одних народів на культурно-історичну спадщину інших у будь-якому випадку є руйнівними й можуть спричинити глибокий розкол суспільства, а у гіршому випадку – збройний конфлікт. Нині населення і Сербії і Косова, виснажені тривалою кризою, прагнуть миру і стабільності. Однак статус Косова і Метохії лишається джерелом політичної напруги між сербами і албанцями. Існування держави, територія якої знаходиться фактично під юридично

оформленим міжнародним управлінням з присутністю міжнародних військових контингентів зумовлює нові конфліктні вузли. Деякі експерти характеризують Косово як країну з високим рівнем організованої злочинності, скупченням нелегального бізнесу (зброя, наркотики), екстремізму та фундаменталізму. Наразі подальше зниження рівня економічного розвитку, повільне здійснення економічних реформ, залежність економічного розвитку від дотацій, міжетнічні, гуманітарні та соціальні проблеми (міграція, безробіття, проблема біженців) створюють перешкоди для участі Косова у європейських інтеграційних процесах.

Таким чином, можна зазначити, що засоби вирішення міжетнічного конфлікту в Косово стали показовим прикладом для всього світу як конструктивних, так і руйнівних шляхів вирішення таких проблем. Створення у післявоєнній світовій історії прецеденту розчленування європейської держави за рахунок штучного збільшення в ній етнічної спільноти іншої країни, що заявила про свої права, спричинить „ефект доміно” для всієї Європи. Сьогодні албанці перетворилися на один з вирішальних політичних, етнодемографічних чинників, без урахування яких навряд чи можливе нормальне існування Сербії. Проте навряд чи Сербія погодиться поступитися коліскою своєї державності. Тому, сербсько-албанське питання має бути вирішено лише шляхом компромісу: щоб албанці не відчували себе на Балканах другосортним народом, і водночас не були порушені національні інтереси Сербії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Языкова А. Косовский конфликт в балканском политическом контексте / А. Языкова // Косово: международные аспекты кризиса; [под ред. Д. Тренина и Е. Степановой]. – М.: „Гендальф”, 1999. – 309 с.
2. Маначинський О. Косово і Метохія: історичні перехрестя / О. Я. Маначинський. – К. : МАУП, 2001. – С. 107– 110.
3. Дубинянский М. Иосип Броз Тито: Балканский упрямец // Личности. – 2009. – №4 (20). – С. 68–91.
4. Скворцов А. Косово и Метохия: можно ли защищать права человека посредством насилия? // [Электронный ресурс] / А.Скворцов. – Режим доступа: http://www.rummuseum.ru/lib_s/kosovo34.php
5. Конституции государств Европы: В 3 т. Т.3. / Коллект. автор Л.А.Окуньков. – М.: НОРМА, 2001. – 789 с.
6. Васильева Н. Балканский тупик? Историческая судьба Югославии в XX веке / Н.Васильева, В.Гаврилов. – М.: „Гей”, 2001. – 480 с.
7. Военная операция НАТО “Союзническая сила” против Югославии: (Аналит. обзор по матер. заруб. информ.) / Гос. науч. центр Рос. Федерации, Гос. науч.-исслед. ин-т авиац. систем. Науч.-информ. центр; [сост. В. Бабич, В.Чабанов]. – М.: Науч.-исслед. ин-т авиац. систем, 2000. – 63 с.
8. Резолюция 1244 (1999) СБ от 10 июня 1999 года (Принятая Советом Безопасности на 4011 заседании) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1999/res1244.htm>
9. Лончаревич М. Косово и Метохия - колыбель сербской государственности [Электронный ресурс] / М. Лончаревич // Зеркало недели. – 1999. – №10. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/articles/15200>

10. Романенко С.А. Югославия, Россия и “славянская идея”. Вторая половина XIX – начало XXI века/ С.А. Романенко. – М.: Институт права и публичной политики, 2002. – 624 с.
11. Черета М. Сербский иерусалим [Электронный ресурс]/ М.Черета // Зеркало недели. – 1999. – №8. – Режим доступа: <http://www.zn.ua/articles/15024>.
12. Собченко А. История, которая убивает. Оправдано ли международное право, основанное на событиях многовековой давности [Электронный ресурс]/А.Собченко // Независимая газета. – 1999. – № 4(4). – Режим доступа: <http://www.anticomproamat.org/raznoe/sobchenko.html>
13. Повесть о Скандербеге, княжати албанском [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://drevlit.ru/texts/s/skanderbege.php>
14. ИНАПРО: Косово. Коротка довідка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://countries.inapro.ru/countries/ksv/kosovo.shtml>
15. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН. (Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml
16. Олбрайт М. Религия и мировая политика / М. Олбрайт; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 352 с.
17. Искендеров П. Призрак „Великой Албании” начинает материализоваться [Электронный ресурс]/ П.Искендеров // Империя (информ.-аналит.портал). – Режим доступа: <http://www.imperiya.by/comments3-8008.html>
18. Петровская Ю. Пино Арлаки назвал Косово самой большой ошибкой Запада за 12 лет [Электронный ресурс]/ Ю.Петровская. – Режим доступа: <http://www.rian.ru/world/20110327/358431559.html>
19. Генри И. Соккрытие геноцида в Косово. Преступление против Бога и человечества/ И.Генри. – М.: „Индрик”, 2007. – 120 с.
20. Итоги десяти лет управления международной администрации и года Независимости, отчет по Косово 2009 г [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.idc-europe.org/ru/косово-2009>